

Andrzej Paweł Wejland

Uwagi wprowadzające do recenzji

Przegląd Socjologiczny Sociological Review 30, 371-373

1978

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

UWAGI WPROWADZAJĄCE DO RECENZJI

Większość zamieszczonych poniżej recenzji dotyczy prac socjologicznych opartych na badaniach empirycznych. Autorzy recenzji poddają te badania ocenie wyrażającej pewne wspólne dla wszystkich podejście. Owo podejście scharakteryzujemy krótko na wstępie, omawiając ogólne założenia przyjęte przez autorów recenzji w ocenie empirycznych badań socjologicznych. Podamy następnie kilka uwag objaśniających warsztatowe sprawy tego zespołowego przedsięwzięcia recenzenckiego¹.

Założenia ogólne. Socjologię traktuje się jako dyscyplinę empiryczną. Sferę teoretyczną określonej dyscypliny empirycznej pojąć można jako zbiór zdań generalizujących (twierdzeń lub hipotez) oraz problemów generalizujących (problemów, na które odpowiedziami byłyby zdania generalizujące — twierdzenia lub hipotezy). Rozwój sfery teoretycznej danej dyscypliny empirycznej może się dokonywać bądź przez wzbogacanie jej o pewne nowe zdania lub problemy generalizujące, bądź też przez empiryczną kontrolę (prowadzącą do akceptacji lub korekcji) zdań lub problemów dotąd do niej należących.

Dezyderat, by sfera teoretyczna danej dyscypliny empirycznej zawierała zdania lub problemy akceptowane z metodologicznego punktu widzenia, obejmuje trzy warunki.

Po pierwsze, żąda się, by owe zdania lub problemy były jednoznaczne:

a) formułuje się wymóg, by określone były dziedziny empiryczne (uniwersa empiryczne), do których się one odnoszą;

b) stawia się warunek, by terminy, które w nich występują, dały się jednoznacznie rozumieć lub były należycie zdefiniowane.

Po wtóre, żąda się, by dla zdań lub problemów wskazano sposób, w jaki dokonywano ich interpretacji empirycznej. Mówilibyśmy, iż taka interpretacja zdań lub problemów jest określona, jeśli podane są rozumowania interpretujące (operacjonalizujące) dla terminów występujących w tych zdaniach lub problemach.

Po trzecie, żąda się, by określono sposób, w jaki owe zdania lub problemy są uzasadniane. Powiedzielibyśmy, iż sposób ten jest wskazany, jeśli przedstawiono rozumowania, na mocy których zdania lub problemy uznawano za uzasadnione².

¹ Inspiracji dostarczyły nam analizy omówione w pracy: Z. Gostkowski, A. P. Wejland, *Poziom poprawności metodologicznej polskich publikacji socjologicznych opartych na badaniach surveyowych w latach 1965—1975* „Studia Socjologiczne”, 1978, nr 1.

² Problem uzasadniony jest wtedy, gdy uzasadnione są zdania będące jego założeniami.

Prócz dezyderatów metodologicznych formuluje się określone dezyderaty merytoryczne: odzwierciedlają one te oczekiwania, których spełnienie pozwala mówić, iż zdania lub problemy są — z merytorycznego właściwego danej dyscypliny punktu widzenia — płodne lub interesujące poznawczo.

Spełnienie warunków metodologicznych nie zabezpiecza przed jałowością merytoryczną. Zarazem w stosunku do zdań lub problemów nie akceptowanych z metodologicznego punktu widzenia nie powstaje kwestia, czy są one istotne merytorycznie.

Każdy dezyderat metodologiczny można dopełnić odpowiednim dezyderatem merytorycznym.

Po pierwsze, można żądać, by zdaniom lub problemom nadawano jednoznaczność nie w sposób jakiegokolwiek, lecz taki tylko, który w danej dyscyplinie jest akceptowany:

a) oczekuje się, że dziedziny empiryczne (uniwersa empiryczne) są w jakimś sensie istotnymi dziedzinami badania;

b) oczekuje się, że terminy są jednoznaczne lub zdefiniowane tak, że respektują odpowiednie intuicje znaczeniowe.

Po wtóre, dopuszcza się jedynie taką interpretację empiryczną zdań lub problemów, która jest akceptowana w obrębie danej dyscypliny empirycznej. Przy takiej interpretacji mówiłoby się, iż zdania lub problemy są empirycznie rozstrzygalne na gruncie wiedzy danej dyscypliny. Oznacza to, iż podane są dla występujących w nich terminów nie jakiegokolwiek wnioskowania operacjonalizujące, lecz takie właśnie, jakie uznaje dana dyscyplina empiryczna za właściwe i prawomocne.

Po trzecie, przyjmuje się wyłącznie takie zdania lub problemy, które są uzasadnione w sposób właściwy dla danej dyscypliny empirycznej, a więc w sposób usprawiedliwiony i uprawomocniony w obrębie tej dyscypliny. Takie zdania i problemy są uznawane za uzasadnione wobec przyjętych w niej warunków uznawania.

Ocena zdań i problemów pretendujących do włączenia lub włączonych już do sfery teoretycznej danej dyscypliny empirycznej może być zatem dokonywana w dwóch warstwach: metodologicznej (formalnej) i merytorycznej (treściowej). Ocena metodologiczna jest oceną logicznie wcześniejszą — bez niej nie ma sensu przeprowadzać oceny merytorycznej. Ocena merytoryczna jest logicznie późniejsza — uzupełnia i wzbogaca ocenę metodologiczną.

Można sformułować oczekiwanie, by badanie empiryczne mające na celu rozwój sfery teoretycznej danej dyscypliny empirycznej było badaniem zmierzającym do formułowania lub kontroli empirycznych zdań i problemów o żądanych własnościach. Poprawność badania empirycznego oceniałoby się tu zatem rozważając, czy zdania lub problemy, z jakimi ma się w nich do czynienia, określono w sposób metodologicznie i merytorycznie poprawny. Kładzie się wówczas akcent na procedury formułowania lub kontroli zdań i problemów, zastanawiając się nad tym, czy procedury te są metodologicznie i merytorycznie poprawne w tym sensie, iż — na gruncie przyjętej wiedzy — gwarantują poprawność zdań i problemów.

Sfera teoretyczna socjologii jako dyscypliny empirycznej jest zbiorem generalizujących zdań i problemów formułowanych we właściwym jej języku, w charakterystyczny sposób interpretowanych i uzasadnianych empirycznie.

Sobie właściwe cechy posiadają również empiryczne badania socjologiczne o nastawieniu teoretycznym. Ocena takich badań może być dokonywana tak,

jak badań w każdej innej dyscyplinie empirycznej, ową specyfikę powinna jednak uwzględniać.

Może tu chodzić o stosowane w nich procedury definiowania (np. o sposoby definiowania biorące pod uwagę wymiar czasu), o dobór specjalnych dziedzin empirycznych (uważanych za typowe dla tych badań), o szczególne sposoby empirycznej interpretacji (np. o taką operacjonalizację, w której odwołujemy się do opisu sytuacji korzystania z przekazów słownych, powiedzmy, sytuacji ich uzyskiwania za pomocą procedur interrogacyjnych, wywiadu albo ankiety) oraz o typowe sposoby empirycznego uzasadnienia (np. o rozumowania indukcyjne — statystyczne bądź niestatystyczne — takie, w których na podstawie informacji dotyczących pewnej cechy w odniesieniu do próby badanej wyciąga się wniosek dotyczący tej cechy w szerszym uniwersum).

U w a g i w a r s z t a t o w e. W przedstawianych recenzjach poddaje się ocenie kilka empirycznych badań socjologicznych przeprowadzonych w ostatnich latach w naszym kraju. Jest to ocena przede wszystkim metodologiczna, uzupełniana krótką oceną merytoryczną.

Oceny dokonuje się na podstawie opisów badań w pracach zwartych. Zakładano, że opis badania umieszczony w książce odzwierciedla możliwie dokładnie stan „świadomości badawczej” autora badania. Praca zwarta jest też z reguły najobszerniejszym z ogólnie dostępnych opisów badania.

W doborze prac nie kierowano się żadnymi specjalnymi zasadami, dbano jedynie o to, by były to prace dotyczące różnych dziedzin empirycznych.

Andrzej Paweł Wejland

Julian Bugiel, Lesław H. Haber, Wiesław Kosoń, WYBRANE ZAGADNIENIA ADAPTACJI STUDENTÓW DO ŚRODOWISKA UCZELNI TECHNICZNEJ, wyd. Akademii Górniczo-Hutniczej im. S. Staszica w Krakowie, 1974, ss. 76.

Praca J. Bugiela, L. H. Habera i W. Kosonia relacjonuje, jak piszą autorzy na stronie tytułowej, wyniki badań socjologicznych przeprowadzonych wśród studentów I roku studiów w Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie. Problematyka badań jest przedstawiona w rozdziale wstępnym. Na s. 9 znajdujemy zapis pięciu problemów, które uznać można za naczelne problemy badawcze: „czynniki instytucjonalne, środowiskowe i społeczne hamujące proces adaptacji studentów; zaawansowanie stopnia przystosowania się młodzieży do uczelni po I roku studiów; problemy identyfikacji młodzieży ze środowiskiem i wybranym kierunkiem studiów; aktywność społeczno-polityczną oraz uczestnictwo w życiu kulturalnym i formy wykorzystania wolnego czasu”.

Analiza dalszych rozdziałów przedstawiających już wyniki badań wskazuje, iż zjawiska, których dotyczą trzy ostatnie problemy, autorzy traktują jako wskaźniki stopnia adaptacji (przystosowania). Każda inna interpretacja ich założeń badawczych stawia pod znakiem zapytania sensowność rozważania związków i zależności między aktywnością społeczno-polityczną i uczestnictwem w życiu kulturalnym a adaptacją do środowiska uczelni.

Szczegółowe problemy badawcze będące rozwinięciem pięciu wyżej wskazanych problemów naczelnych uwidocznione są w tytułach podrozdziałów. Można uznać, że pojęcia, którymi autorzy posługiwali się, formułując problemy szcze-